

1.01
Prejeto 8. 8. 2012

UDK 305(497.4Ljubljana):323.1"1918/1929"

Dunja Dobaja*

Položaj žensk in otrok v programih političnih strank v Sloveniji v letih 1918–1929

IZVLEČEK

Prispevek predstavi stališča slovenskih političnih strank v obdobju 1918–1929 do socialno-zdravstvenih vprašanj, zlasti do položaja žensk (mater) in otrok. Kljub idejnopolitičnim razlikam so si stranke vseh treh tradicionalnih idejnopolitičnih taborov, to je katoliškega, liberalnega in socialističnega, prizadevale za pravičnejšo socialno družbo, ki bo zagotavljala učinkovit sistem socialne in zdravstvene zaščite tudi žensk in otrok.

Ključne besede: Slovenija, politična stranka, ženske, otroci, socialna zaščita, zdravstvena zaščita

ABSTRACT

THE POSITION OF WOMEN AND CHILDREN IN THE PROGRAMMES OF SLOVENIAN POLITICAL PARTIES BETWEEN 1918 AND 1929

The following contribution presents the attitudes of the Slovenian political parties in the period between 1918 and 1929 towards the social and health issues, especially the position of women (mothers) and children. Despite the ideological-political differences the parties of all three traditional ideological-political camps – Catholic, liberal and socialist – strived for a more just society, which would ensure an efficient system of social and health protection, also of women and children.

Key words: Slovenia, political party, women, children, social protection, health protection

* univ. dipl. zgodovinarica, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: dunja.dobaja@inz.si

Uvod

V prvem desetletju po nastanku skupne jugoslovanske države, to je Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, je prišlo do razcveta politično strankarskega življenja na Slovenskem. Leta 1918–1929 dejansko predstavljajo pomembno obdobje v zgodovini slovenskega naroda, saj so se v omenjenem času v slovenski politiki opredelili do skoraj vseh ključnih vprašanj, ki so spremljala Slovence tudi kasneje.¹ Tako so se opredeljevali tudi do socialnih problemov in z njimi povezanih temeljnih razvojnih gospodarskih vprašanj. Zamisli so bile različne, kar je omogočilo tudi dejstvo, da so leta 1918–1929 predstavljala edino obdobje v času obstoja obeh jugoslovanskih držav, ko se je politično življenje razvijalo v pogojih večstrankarske politične demokracije.²

Programi slovenskih političnih strank glede socialno-zdravstvenih vprašanj s poudarkom na položaju žensk in otrok

Po nastanku Kraljevine SHS se je še nadalje ohranila delitev slovenske politike na troje tradicionalnih idejnopolitičnih taborov, in sicer katoliškega, liberalnega in socialističnega, znotraj posameznih taborov pa je obstajala precejšnja razcepljenost. Še najbolj enoten je ostal katoliški tabor, ki ga je obvladovala Slovenska ljudska stranka (SLS). Omenjena stranka je bila tudi najmočnejša slovenska stranka v Kraljevini SHS. V SLS, ki je združevala večino slovenskega kmečkega prebivalstva, del obrtnikov, duhovščino in katoliško inteligenco, se je v letih 1919–1922 oblikovala levičarska krščansko-socialna delavska struja. Le-to je strankino vodstvo avgusta 1922 zaradi njenega močno izraženega socialnega in političnega radikalizma onemogočilo. Tako so krščanski socialisti skozi vsa dvajseta leta ostali podrejeni politiki SLS.³ SLS je sprejela svoj nov program v jugoslovanski državi 7. aprila 1920.⁴ Omenjeni program je bil oblikovan na zboru zaupnikov SLS, ki je bil 6. in 7. aprila 1920 v Ljubljani.⁵ Na omenjenem zboru je SLS ponovno utemeljila svoj že uveljavljeni krščansko-socialni program. Rešitev socialnih vprašanj je videl le na temelju krščanskih načel, zato tudi *»nobena socialna struja, ki temelji na podlagi materialističnega svobodomiselnosti, ne bo zmogla popolne rešitve socialnega vprašanja«*.⁶ Poudarjal je potrebo po oblikovanju socialno pravične države, ki naj bi s pa-

¹ Jurij Perovšek: Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1929). Ljubljana 1998 (dalje Perovšek, Programi političnih strank), str. 5.

² Prav tam.

³ Prav tam, str. 6.

⁴ V letih 1918–1920 je bila politična predstavica katoliškega tabora Vseslovenska ljudska stranka. 7. aprila 1920 se je preimenovala v Slovensko ljudsko stranko. Skoraj celotno obdobje med obema svetovnima vojnama ji je načeloval dr. Anton Korošec. – Prav tam, str. 64, 71.

⁵ Prav tam, str. 71.

⁶ Prav tam.

metnimi socialnimi zakoni preprečevala vsakršno izkoriščanje, nad kapitalističnim gospodarstvom pa izvajala strogo socialno kontrolo. V tem smislu se je zavzemal za ustanovitev delavske zbornice (nadzorovala bi delovna razmerja v podjetjih in oblikovala delavsko zakonodajo) za zagotovitev minimalnih delavskih plač, za uvedbo enotne delavske zakonodaje in za zaščito žensk in otrok pred izkoriščanjem v obrtnih in industrijskih podjetjih, pri čemer je program poudaril potrebo po razširitvi in okrepitvi omenjenega varstva. Tako se je izrekel za načelno prepoved dela materam v tistih industrijskih in obrtnih strokah, kjer bi jim delo preprečevalo v polni meri izpolnjevanje svojih materinskih in gospodinjских dolžnosti. Začasne izjeme pa naj bi bile dovoljene samo za primere, kjer bi taka prepoved ogrožala preživljanje delavskih družin. Program se je nadalje zavzemal za uvedbo splošnega socialnega zavarovanja, ki bi združevalo vse vrste socialnega zavarovanja (bolniško, nezgodno, starostno, zavarovanje za onemoglost, brezposelnost ter zavarovanje nepreskrbljenih svojcev) in bi veljalo za vse državljane, ki jim zaradi nekega posebnega razloga ni bila že vnaprej zagotovljena dosmrtna popolna oskrba v kakšnem javnem zavodu. Socialnost programa se kaže tudi v prizadevanjih po ustvarjanju takšnih pogojev, da bi, kolikor je le mogoče, vsaka družina dobila možnost ustvariti si lasten dom. V tem smislu naj bi se izvedla tudi agrarna reforma.⁷ Na omenjenem zboru zaupnikov je bila poudarjena zahteva po enaki volilni pravici tako za moške kot za ženske in dan predlog po oblikovanju posebnih ženskih političnih organizacij, pri že obstoječih stanovsko-političnih organizacijah pa naj bi se ustanovili posebni ženski odseki.⁸

Krščansko-socialno usmerjenost je stranka ponovno poudarila v svojem programu, oblikovanem pred volitvami v Narodno skupščino Kraljevine SHS 18. marca 1923. Konec februarja 1923 je izdala brošuro *Sodite po delih!*, ki jo je označila kot kažipot slovenskim volilcem v boju za slovensko samostojnost. V njej je predstavila svoje poglede na notranjo ureditev skupne države, ki si jo je predstavljala kot državno skupnost Slovencev, Hrvatov, Srbov in tudi Bolgarov. Ta skupnost naj bi bila utemeljena na načelu samoodločbe narodov. SLS se je jasno opredelila za široko samostojnost Slovenije na temelju pravice slovenskega naroda do samoodločbe. Glede socialnih in gospodarskih zahtev je program ponovno poudaril pomen in spoštovanje poštenega dela in grajal kapitalistični svet, ki stoji na stališču, da je denar sveta vladar. K »spreobrnitvi« svetla naj bi v veliki meri prispevala pravilna vzgoja otrok, in sicer vzgoja na verski podlagi. V vzgojo se mora vključiti tudi šola, ki, tako pravi program, ne sme biti le »učilnica«, temveč predvsem »vzgojevalnica«, ki mora otroku vcepiti ljubezen do stanu in spoštovanje do dela.⁹ Kdor pa pošteno dela, ima pravico, da ga država oskrbi z vsem, kar potrebuje za normalno preživljanje sebe in svoje družine. Država naj bi poskrbela tudi za tiste, ki ne morejo delati. Zato je program ponovno zahteval za vse delavce, ne glede na stan, enotno in popolno socialno zavarovanje.

⁷ Prav tam, str. 10, 71, 74.

⁸ Prav tam, str. 73.

⁹ Prav tam, str. 84.

Nastanek skupne jugoslovanske države ni popeljal slovenskega naroda le v ponovni boj za narodno samoodločbo in v boj za avtonomistično-federalistično preureditev jugoslovanske države, temveč tudi v prizadevanja po izboljšanju položaja na področju zdravstva in sociale. V javnih bolnišnicah so vladale »neznosne in obupne« razmere, kot lahko beremo v časniku *Slovenec*.¹⁰ Bolnišnice, tako omenjeni članek, so morale ustaviti svoje navadno obratovanje ter se omejiti le na sprejem najnujnejših primerov bolezni ali poškodb. Vzrok za to je bilo dejstvo, da država ni dajala dovolj sredstev, čeprav je prevzela v svojo upravo vse javne, deželne in okrožne bolnišnice. Se pravi, da je državni aparat odpovedal v upravnem in finančnem pogledu celo v tako pomembni panogi, kot je bilo narodno zdravstvo. Članek meni, da bi bilo mogoče takšno stanje preprečiti le tako, da bi zdravstveni zavodi ostali kolikor toliko samostojni oziroma samoupravni. Zavrača trditve »glasnika slovenskih centralistov in državotvorcev« dr. Vekoslava Kukovca, ki si je »drznil javno resnico postaviti na glavo«. Namreč, dr. Vekoslav Kukovec je izhajal s stališča, da ni kriva »zdravstvene mizerije« centralna uprava, temveč nesposobnost samih upravnih zdravnikov.¹¹

Tudi Beograjska stran si je razmere v slovenskih bolnišnicah razlagala po svoje in našla »smiselne« razloge za slabo stanje. Tako je minister za narodno zdravje Omerović očital našim dobrodelnim zavodom zlorabo v upravi.¹² Bolnišnice naj bi samovoljno, brez predhodne odobritve, najele velika posojila. Ta posojila naj bi znašala pet milijonov dinarjev. Da pa bi se ti najeti krediti krili, je bila izvedena redukcija bolniškega staleža.¹³ Takšne poenostavljene razlage Beograda je časnik *Slovenec* označil za nesmiselne, saj naj bi centralistična uprava s tem le poskušala zakriti svojo skorumpiranost.

Tudi drugi socialno-zdravstveni zavodi v državni upravi naj ne bi bili v zavirljivem položaju. S prevzemom v upravo oblastnih samouprav se je njihov položaj postopoma izboljšal.¹⁴

Vodilna sila v taboru slovenskih unitarno-centralističnih političnih sil je bila slovenska liberalna politika, to je Jugoslovanska demokratska stranka (JDS), ustanovljena leta 1918. Za strankinega načelnika je bil izbran dr. Ivan Tavčar. Od

¹⁰ *Slovenec*, 8. 8. 1922, str. 1, Zdravstvo in zdravniki v Sloveniji ter centralizem.

¹¹ Prav tam. Vekoslav Kukovec, pravnik, publicist in liberalno usmerjen politik, od maja 1920 do decembra 1921 je bil minister za socialno politiko in minister za trgovino in industrijo. Zagovarjal je načrte socialnih zakonov in izvedel kot minister v celi državi enotno zavarovanje delavcev.

¹² *Slovenec*, 27. 8. 1922, str. 1, Naše bolnice.

¹³ Prav tam.

¹⁴ Več o tem Dunja Dobaja: Obravnavanje socialne in zdravstvene problematike na sejah ljubljanske oblastne skupščine v letih 1927–1929. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2008, št. 1, str. 69–90 (dalje Dobaja, Obravnavanje socialne in zdravstvene problematike na sejah ljubljanske oblastne skupščine); ista: Obravnavanje socialne in zdravstvene problematike na sejah mariborske oblastne skupščine v letih 1927–1929. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 2010, št. 1, str. 38–66 (dalje Dobaja, Obravnavanje socialne in zdravstvene problematike na sejah mariborske oblastne skupščine); ista: Socialna in zdravstvena problematika v obdobju Ljubljanske oblasti in dravske banovine. V: Marko Natlačen (1886–1942). V zgodovinskem dogajanju. Ljubljana 2012, str. 139–147 (dalje Dobaja, Socialna in zdravstvena problematika v obdobju Ljubljanske oblasti).

poleti 1919 do poleti 1922 je v Sloveniji vodil stranko dr. Vekoslav Kukovec. Po organizacijskem preoblikovanju vsedržavne Jugoslovanske demokratske stranke sredi leta 1922 je bil njen slovenski del razdeljen na ljubljansko in mariborsko oblastno organizacijo JDS. Predsednik ljubljanske je postal dr. Gregor Žerjav, mariborske pa sprva Ivan Rebek, nato dr. Franjo Lipold. V svojem programu je med drugim poudarila enakopravnost vseh državljanov, posebej žensk. Žena je, tako pravi program, možu enakopravna v kulturnem, pravnem, političnem in socialnem oziru.¹⁵ Zavzemala se je za uvedbo splošne, tajne in neposredne volilne pravice tako za moške kot ženske. Glede socialnih vprašanj je program poudarjal nujnost posebnega varstva za šibkejša, to je za stare ljudi, mladostnike in žene. Zavzel se je za splošno bolniško, nezgodno in starostno zavarovanje, brezplačno zdravniško pomoč za siromašne ter splošno delavsko socialno zakonodajo. Socialna zakonodaja naj bi varovala zdravje naroda in v ta namen regulirala delavnik in delovne pogoje, kajti »noben gospodarski napredek ni trajen, ako rentabiliteta sloni na zlorabi zdrave sile ljudstva«.¹⁶ Pomembna zahteva stranke je bilo torej varovanje ljudskega zdravja. V programu je poudarila potrebo po reformi dotedanjih zakonov (obrtni red, stavbni red, mladinski zakon itd.) in uvedbi socialnih mehanizmov, ki bi posredno ali neposredno dvigali zdravje naroda, povečali rodnost in zmanjšali umrljivost otrok. Zlasti je bila poudarjena zahteva, da bi javna uprava varovala žensko kot mater in mladino obeh spolov. V skrb javne uprave naj bi sodila tudi podpora družinam z večjim številom otrok. Stranka se je zavzemala za uvedbo brezplačne zdravniške pomoči za nepremožne. Zlasti za tuberkulozne ljudi naj bi se zgradila ljudska zdravilišča, lekarne naj bi se odkupile v prid javnim korporacijam.

Stranka je nadalje poudarjala zahtevo po splošnem miru in se zavzela za to, da država nudi vojnim invalidom vso pomoč pri ponovni vključitvi v normalno življenje. V okviru tega je sodila tudi podpora vdovam in sirotam po moških, padlih v vojni.¹⁷

Tudi JDS je v svojem programu poudarjala pomen dela in zavračala kot krivično dejstvo, da denar gospoduje nad delom in človekom, ki dela. Zato je stranka zahtevala soudeležbo delavcev pri dobičku iz produkcije in takšno zakonodajo, ki bi varovala in branila delavca pred kapitalističnim izkoriščanjem. V programu je izrazila zahtevo po splošni socialni zakonodaji, ki bi bila v prid delavcu v vseh vrstah obratov, njegovemu zavarovanju zoper bolezni, zavarovanju za primer materinstva, proti nezgodam, za starost, za primer invalidnosti in brezposelnosti. V okviru zakonitih posebnih varstev se je program zavzemal za ureditev delovne dobe žensk, starcev, mlajših ljudi in rekonvalescentov. Pri uresničevanju bolj socialne družbe pa naj bi imela pomembno vlogo tudi šola, ki naj bi izobrazila take državljane, ki bi bili »duševno in telesno pripravljeni za praktično življenje, svobodni po duhu in željni napredka«.¹⁸ Za uresničitev takega cilja pa je pomembno, da bi bila šola vsem

¹⁵ Domovina, 3. 5. 1918, str. 7, Program jugoslovanske demokratske stranke (J. D. S.).

¹⁶ Prav tam, str. 8.

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ Prav tam, str. 7.

dostopna. Zato se je stranka v svojem programu izrekla za brezplačno šolstvo in sploh za širjenje ljudske izobrazbe s knjižnicami, čitalnicami, izobraževalnimi društvi, predavanji ipd.

Svoje poglede na bistvena socialnogospodarska vprašanja sta izoblikovali tudi ostali dve liberalni stranki, in sicer Samostojna kmetijska stranka (SKS) in Narodno socialistična stranka (NSS). Samostojna kmetijska stranka je bila ustanovljena 1. junija 1919 v Ljubljani. Njen prvi predsednik je postal Jakob Kušar, od 6. marca 1921 pa ji je načeloval Ivan Pipan. Stranka je obstajala do 2. maja 1926, ko se je združila s Slovensko republikansko stranko kmetov in delavcev (SRSKD) v Slovensko kmetijsko stranko (SKS). Najvidnejši politik SKS je bil Ivan Pucelj.¹⁹ Stranka je že v svoji uradni izjavi z dne 10. julija 1919 poudarila, da je popolnoma samostojna kmetijska organizacija, katere cilj je izključno samo prava kmetijska politika.²⁰ V svojem programu pa je ponovno naglasila, da je njen cilj skrb za vsestransko strokovno in politično izobrazbo kmetov. Državo je pozvala, naj posveti kmetijstvu največjo pozornost, saj »propadanje kmetijstva pomeni propadanje države«.²¹ V svojem programu se ni podrobno posvečala problematiki žensk in otrok, pač pa je v deseti točki svojega programa poudarila pomen ustanavljanja zadostnega števila sirotišnic, hiralnic, ubožnic in bolnišnic.²² Skrb za kmeta in kmetijsko proizvodnjo je poudarjala tudi SKS, ki je hkrati naglašala, da bi morala država hkrati zakonsko zaščititi tudi industrijsko in obrtno delavstvo. V državno socialno politiko naj bi sodila tudi zdravstvena zaščita za državljane. Delavsko, bolniško, nezgodno in starostno zavarovanje naj bi se izvedlo na podlagi samouprave v združni obliki. Glede splošnih politično programskih načel je stranka med drugim zagovarjala enakost pred zakonom in enako volilno pravico.²³

Narodno socialistična stranka (NSS) je bila ustanovljena 7. decembra 1919 v Ljubljani. Za njenega načelnika je bil izvoljen Ivan Deržič, ki je to svojo funkcijo opravljal do 18. aprila 1926, ko je postal novi načelnik stranke Rudolf Juvan. NSS se je razvila iz liberalno usmerjenega narodno-socialističnega strokovnega gibanja, po lastni oznaki pa je bila sestavljena »iz nezadovoljnežev in razočarancev demokratske in soc. dem. stranke«, ki »s klerikalci nimajo nobenih stikov«.²⁴ Stranka se je zavzemala za evolutivno »preureditev gospodarske organizacije v smislu socializma« in oblikovanje takšnega družbenega reda, v katerem naj »postane bogastvo last teh, ki ga ustvarjajo«.²⁵ Ob ustanovitvi NSS decembra 1919 je bil sprejet tudi njen program. Stranka je posvečala socialni politiki veliko skrb, saj je izhajala s stališča, da je pogoj za zdrav razvoj naroda predvsem zdrava delavska moč, ki je

¹⁹ Perovšek, Programi političnih strank, str. 30.

²⁰ Kmetijski list, 17. 7. 1919, str. 1, Uradna izjava »Samostojne kmetijske stranke«.

²¹ Prav tam, Program »Samostojne kmetijske stranke« za Slovenijo.

²² Prav tam.

²³ Perovšek, Programi političnih strank, str. 14.

²⁴ Jurij Perovšek: Slovenski avtonomizem socialistične smeri v letu 1923. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 1994, št. 2 (dalje Perovšek, Slovenski avtonomizem socialistične smeri), str. 165–166.

²⁵ Prav tam, str. 166.

sposobna organizirati »osvobojevalni boj«.²⁶ V skladu s temi načeli se je stranka zavzemala za ureditev ženskega dela, prepoved dela otrok, skrb za ljudsko higieno, skrb za vojne vdove in sirote, za popolno bolniško, nezgodno, invalidsko in pokojninsko zavarovanje ter zavarovanje za primer brezposelnosti, za osemurni delavnik in zakonito ureditev minimalne mezde. Stranka se je zavzemala za »odbirokratiziranje« bolniških zavarovanj in pocenitev njihovih uprav, zato da bi zavarovano delavstvo lahko uživalo večje ugodnosti. Prav tako se je zavzemala za večji nadzor glede higiene in varnosti v delavnicah in rudnikih. Takšen nadzor naj bi izvajala posebna institucija, sestavljena iz predstavnikov bolniških blagajn in nezgodnih zavarovalnic.²⁷ NSS je obstajala do 26. februarja 1928, ko se je združila s slovenskim delom Samostojne demokratske stranke (SDS). Vodstvi obeh strank sta že pred formalno združitvijo pri političnih dogodkih nastopali skupaj z namenom doseči skupne programske težnje. S formalno združitvijo je bila temu dejanskemu stanju dana tudi pravna oblika. Ob združitvi je bilo poudarjeno, da obe stranki stojita na temeljih demokracije, narodnosti, napredka in socialne pravičnosti, upoštevajoč pri tem posebne potrebe Slovenije. Skupen boj naj bi prispeval k uspešnemu prizadevanju za doseg socialnih, kulturnih in gospodarskih potreb. Zato je bila pri izvajanju programskih načel prva zapoved NSS »socialna pravičnost na vse strani«.²⁸ Program sicer ne vsebuje določb, ki bi se direktno dotikale žensk in otrok, pač pa poudarja pomen zaščite malega človeka, saj je »danes prišlo tako daleč, da je naš človek potreben predvsem le kruha«.²⁹ Zaradi tega je stranka tudi zavračala vsakršno razpihovanje stanovskih in razrednih strasti in si prizadevala za združitev jugoslovanskega delovnega ljudstva v enotno socialno solidarno fronto.

V dvorani Mestnega doma v Ljubljani je bil 20. januarja 1923 zbor Ravniharjevih liberalnih starinov, ki so dejansko obnovili NNS. Ustanovitelji so poudarjali, da z oživitvijo NNS nadaljujejo delo, ki so ga prekinili leta 1918, svojo politično povezanost z mladimi pa so opredelili kot »prehod skozi retorto JDS«.³⁰ Program stranke ne vsebuje določb, ki bi zadevale položaj žensk in otrok. Poudarja pomen izobraževanja v duhu demokracije, socialne odgovornosti in narodne zavednosti. Socialno vprašanje program obravnava v tesni zvezi z gospodarskim vprašanjem. Poudarja pomen socialne zakonodaje, ki naj se dobro in temeljito pripravi, saj »zakonov ni sklepati samo pri zeleni mizi. Treba je krepko poseči v življenje samo.«³¹ Stranka se je zavzemala za socialno pravičnost in nasprotovala razrednemu boju, saj je le tako moč oblikovati »trdno narodno in državno stavbo«.³² NNS je kot samostojna politična organizacija obstajala do 24. aprila 1924, ko se je razpuстила in združila s slovenskim delom vsedržavne Narodno radikalne stranke (NRS).

²⁶ Perovšek, Programi političnih strank, str. 34.

²⁷ Prav tam, str. 35.

²⁸ Jutro, 28. 2. 1928, str. 2, Združitev Narodno-socialistične s Samostojno demokratsko stranko.

²⁹ Prav tam.

³⁰ Slovenska kronika XX. stoletja : 1900–1941. Ljubljana 1995, str. 281.

³¹ Slovenski narod, 20. 2. 1923, str. 1, Program Narodno-napredne stranke.

³² Prav tam.

V socialističen tabor so spadale naslednje stranke: Jugoslovanska socialdemokratska stranka, pokrajinska organizacija Socialistična stranka Jugoslavije in njene frakcije v Sloveniji, Delavska socialistična stranka za Slovenijo in kasneje slovenska pokrajinska organizacija Komunistična partija Jugoslavije, Socialistična stranka delovnega ljudstva in slovenski del Neodvisne delavske stranke Jugoslavije.³³ Omenjene stranke so bile enotne v kritiki kapitalističnega družbenega in političnega sistema, razdvajal pa jih je različen pogled o tem, kako doseči programske zahteve. Stranke so se, kar zadeva položaj žensk, zavzemale za politično in pravno enakopravnost moških in žensk, za pravico voliti in biti voljen, in sicer za vsakega državljan in vsako državljanke, staro nad 20 let. Na socialnem področju so stranke zahtevale osemurni delavnik, prepoved nočnega dela žensk, pravico delavcev do enotedenskega dopusta, uvedbo zakonsko določene minimalne mezde in pravico do stavke. Zavzemale so se za uvedbo enotne delavske varstvene zakonodaje, delavskega bolniškega in nezgodnega zavarovanja, uvedbo starostnega in invalidskega zavarovanja in zavarovanja v primeru brezposelnosti. Stranke so si prizadevale tudi za ustanovitev delavskih zbornic in delavskih združenj organizacij.

Neposredno pred nastankom Kraljevine SHS je bil oblikovan program Jugoslovanske socialdemokratske stranke (JSDS), ki ga poznamo pod imenom »Resolucije«.³⁴ Voditelj stranke je bil v prvih letih po prvi svetovni vojni Anton Kristan. Program je bil sprejet na socialnodemokratskih shodih, ki so potekali po Sloveniji 24. novembra 1918. V glasilu stranke je izvršni odbor predlagal ljudskim shodom po Sloveniji resolucije. Glede socialnih vprašanj je program zahteval enotno delavsko varstveno zakonodajo za vse osebe, ki so bile v mezdnem razmerju, nadalje razširitev do tedaj veljavnega obrtnega reda in vseh podobnih naredb tudi na kmetijsko delavstvo, služinčad in rudarje ter razširitev obrtnih sodišč tudi na rudarje in služinčad. Glede varstvene zakonodaje se je program zavzemal za osemurni delavnik za vse delavce in »nastavljence« in 36-urni nedeljski počitek. Program je zahteval prepoved nočnega dela za ženske. Ob sobotah naj bi ženske delale le do poldneva. Žene, tako piše program, morajo biti tudi izločene iz vseh obratov, škodljivih zdravju. Glede otrok do 15. leta je program zahteval prepoved vsakršnega produkcijskega dela. Mladoletni delavci od 15. do 18. leta naj ne bi bili zaposleni od 6. ure zvečer do 7. ure zjutraj. Program se je nadalje zavzemal tudi za reformo vajenskega razmerja, in sicer po naslednjih načelih:

Ustanovitev posredovalnic z zastopstvom učiteljev, zdravnikov, staršev, delavcev in delodajalcev, kamor bi se lahko obrnila mladina, ki je končala šolo, za nasvet pri izbiri poklica. Že sam učni načrt ljudske šole naj bi bil tako oblikovan, da bi pomagal učencem pri izbiri poklica.

Maksimalna vajeniška doba naj bi trajala dve leti, vključujoč »dobo izkušenj«. Izvzete naj bi bile specialne umetniške obrtne stroke.

Prepoved dela vajencev pri delih, škodljivih zdravju.

³³ Perovšek, Programi političnih strank, str. 12.

³⁴ Naprej. Glasilo jugoslovanske socialno demokratične stranke (dalje Naprej), 22. 11. 1918, str. 1, Resolucije.

Učni mojster je odgovoren za izučitev vajenca in nosi tudi nastale stroške v primeru podaljšanja učne dobe ali izučitve pri drugem mojstru.

Ustanovitev državnih vajenskih nadzorstev in redno nadzorovanje zdravstvenega stanja vajencev.

Ureditev obveznega obiskovanja strokovnih nadaljevalnih šol za vse mladoletne delavce in delavke do 18. leta, zaposlene v obrti, trgovini, prometu in kmetijstvu. Učni načrt naj bi obsegal vse tiste predmete, katerih znanje bi dijaki v praktičnem življenju potrebovali.

Stranka se je zavzemala za reformo bolniškega zakona v tem smislu, da bi bile bolniškemu zavarovanju podvržene vse osebe, ki so v mezdnem razmerju. Bolniško zavarovanje je zahtevala tudi za kmečke, gozdne in »domače« delavce ter služinčad. V programu se je zavzela tudi za uvedbo obveznega družinskega zavarovanja. V okviru zavarovanja proti nezgodam je med drugim zahtevala 50% povišanje zavarovalnine za vdove, ki niso bile zmožne za delo.³⁵

19. januarja 1919 je v Ljubljani potekala vseslovenska socialdemokratska konferenca,³⁶ na kateri je stranka ponovila svoje zahteve in pričakovanja. Glede socialne problematike je velik pomen dajala radikalni socialni zakonodaji, ki naj bi kapitalistom preprečila izkoriščanje delovnih ljudi. Glede na dejstvo, da je nastal na podeželju velik socialni prepad med posestniki ter bajtarji in kmečkimi delavci, in glede na to, da si je mnogo malih kmečkih ljudi prizadevalo priti v socialnodemokratsko stranko, je konferenca izrazila potrebo, da izvršni odbor izdela program tudi za kmečke ljudi in jih tako pritegne v stranko.

Smernice svojega delovanja je stranka ponovno poudarila na konferenci strankinih zaupnikov 7. in 8. septembra 1919 v Ljubljani.³⁷ V skladu s svojim prepričanjem o enakopravnosti med moškim in žensko je zahtevala splošno, enako, neposredno in tajno volilno pravico brez razlike med spoloma od 20. leta starosti dalje. Za ublažitev stanovanjske bede je državo pozvala k izdatnemu zidanju hiš za delavce in uslužbence. Poudarila je potrebo po oblikovanju učinkovite socialne zakonodaje, ki bo veliko skrb posvečala tudi zaščiti mater in otrok. Zavzela se je tudi za temeljito preureditev javne sanitetne službe ter za enotno in brezplačno javno šolstvo. Tudi nadarjeni delavski otroci naj bi imeli možnost do brezplačnega šolanja. Njihovo šolanje naj bi financirala država. Na XI. zboru JSDS 1. in 2. novembra 1919 v Ljubljani je bil poudarjen pomen socialističnega vzgojnega in izobraževalnega dela kot »bojnega sredstva proletarijata« v boju proti kapitalistični družbi in klerikalizmu. Ideja socializma naj bi se prenesla tudi med učiteljstvo in dijaštvo ter tako privedla intelektualce v »ravno isto organizacijo proletarijata«.³⁸

Dne 18. decembra 1921 se je JSDS združila v Socialistično stranko Jugoslavije (SSJ). Slovenski socialisti so poslej delovali v okviru pokrajinske organizacije SSJ za

³⁵ Prav tam.

³⁶ Prav tam, 21. 1. 1919, str. 1, Sklepi Vseslovenske soc. dem. konference v Ljubljani, dne 19. januarja 1919.

³⁷ Prav tam, 10. 9. 1919, str. 1, Sklepi zaupniške konference.

³⁸ Perovšek, Programi političnih strank, str. 103.

Slovenijo. Program SSJ, ki ga je sprejela JSDS na svojem kongresu 26. in 27. decembra 1921 v Trbovljah, je od tedaj veljal za programsko osnovo političnega delovanja pokrajinske organizacije SSJ v Sloveniji, ki jo je od decembra 1921 do avgusta 1923 vodil Zvonimir Bernot. (Po avgustu 1923 je bila Bernotova skupina izločena iz slovenske pokrajinske organizacije SSJ in je delovala samostojno. Januarja 1926 se je organizirala kot obnovljena JSDS.) Program³⁹ je ženski priznaval enakopravni položaj z moškim v pravnem, političnem in socialnem pogledu. Žene, stare nad 20 let, naj bi imele pravico do obče, enake, tajne, proporcionalne in neposredne volilne pravice za vse volitve (državne, oblastne, sreske in občinske). Zakonski spori naj bi se reševali pred civilnimi sodišči. Program je zahteval uvedbo obveznega civilnega zakona, nadalje izenačenje zakonskih in nezakonskih otrok, obvezno šolanje za otroke do 14. leta starosti, brezplačen pouk, učna sredstva in vzdrževanje otrok v osnovnih ljudskih šolah, a na višjih šolah brezplačno vzdrževanje nadarjenih učencev, sposobnih za nadaljnji študij. Zahteval je prepoved nočnega dela za ženske in »mladeniče«⁴⁰ pod 20. letom starosti. Dejansko je zahteval prepoved nočnega dela nasploh, razen v tistih panogah, kjer že narava dela zahteva nočno delo. Glede vajencev je zahteval obiskovanje obrtne šole na račun delovnega časa. Program je predvideval tudi izvedbo popolnega zavarovanja delavcev za primer bolezni, začasne in trajne nesposobnosti, starosti, brezposelnosti in smrti.

Dne 2. marca 1920 se je iz Jugoslovanske socialnodemokratske stranke izločilo revolucionarno krilo, ustanovljena je bila Delavska socialistična stranka za Slovenijo (DSSS), ki se je aprila istega leta priključila Socialistični delavski stranki Jugoslavije (komunistom). Točni podatki o strankinem vodstvu ne obstajajo, je pa moč sklepati, da so v vodstvo prišli Rudolf Golouh, Albert Hlebec, Viktor Koleša, Milan Lemež, Josip Petrič in Robert Rinaldo.⁴¹ Na prvem kongresu stranke 11. aprila 1920 v Ljubljani je bil sprejet praktični delovni program,⁴² ki je ponovil zahteve ostalih strank socialističnega tabora, to je enakost vseh državljanov ne glede na spol, aktivna in pasivna volilna pravica vsakega državljana in državljanke, stare najmanj 20 let, prepoved produktivnega dela otrokom pod 14. letom, za otroke pod 16. letom, za rudarje in delavce, ki delajo v zdravju škodljivih obratih, naj bi bil delovni čas omejen na 6 ur dnevno, prepoved nočnega dela, razen v izjemnih primerih, v katerih je program predvideval 6-urni delavnik in zvišanje plače za nočno delo. Glede vzdrževanja vojnih sirot je program zahteval ustanovitev posebnega »fonda sirot«, za potrebe katerega naj bi se konfisciralo premoženje cerkva, samostanov in vakufov, ter jim naložil trajen davek na imetje in na kapital. Iz tega fonda naj bi se otroci financirali, dokler ne bi postali samostojni. Nadalje je bila v programu izražena zahteva po obveznem šolanju otrok do 14. leta starosti, nato pa njihovo uvajanje v posamezne poklice glede na njihove sposobnosti.

³⁹ Naprej, 24. 12. 1921, str. 1, Program Socijalističke partije Jugoslavije.

⁴⁰ Prav tam.

⁴¹ Perovšek, Programi političnih strank, str. 106.

⁴² Prav tam.

Glede delavskega zavarovanja je stranka zagovarjala izvedbo obveznega državnega zavarovanja vseh delavcev za primer bolezni, nesreče, smrti, poroda, brezposelnosti, onemoglosti in starosti na račun čistega dobička vrednosti in oddaje uprave v roke delavca.

Po Obznani (1920) in Zakonu o zaščiti države (1921), s katerima je bila prepovedana KPJ, so slovenski komunisti legalno delovali od 21. januarja do 15. aprila 1923 prek Socialistične stranke delovnega ljudstva (SSDL) in nato od 15. aprila 1923 do 12. julija 1924 prek Neodvosne delavske stranke Jugoslavije (NDSJ). SSDL je že v prvi točki svojega statuta poudarila, da se bori za spremembo obstoječega kapitalističnega družbenega reda v socialističnega, in sicer z razrednim bojem.⁴³ V programu⁴⁴ je stranka poudarila zahtevo po odpravi vseh zakonov, ki omejujejo privatne in javne pravice žena, ter se zavzela za enakopravnost obeh spolov. Zahtevala je brezplačna učna sredstva, oskrbo s hrano, obleko in stanovanjem vseh revnih učencev ljudskih, srednjih in visokih šol. Zavzemala se je za zaščito mladih delavcev in žensk v vseh podjetjih, obvezno zavarovanje vseh delavcev in delavk v mestih in vaseh, prepoved nočnega dela žensk in mladoletnih delavcev pod 18. letom, ustanovitev posebnega fonda za sirote, starostno, »sirotinsko« in invalidsko zavarovanje, poddržavljanje vse zdravstvene službe, bolnišnic, lekarn, za brezplačno zdravstveno oskrbo revnih ter zidanje majhnih stanovanj za delavce in nameščence.⁴⁵

Dne 15. aprila 1923 je bil v Ljubljani sprejet program NDSJ ob ustanovitvi slovenskega dela stranke.⁴⁶ Glede položaja žensk se je stranka zavzela za popolno izenačenje žensk z moškimi v vseh privatno-pravnih zadevah. To pomeni, da se vsem občanom ne glede na spol in druge razlike (verske, narodne itd.) omogoči nemoteno izvajanje vseh političnih pravic, kar pomeni med drugim, da imajo vsi občani ne glede na spol pravico do splošne in enake volilne pravice. Aktivno volilno pravico, tako pravi program, naj imajo občani obeh spolov, ki so dopolnili 20 let, pasivno volilno pravico pa občani obeh spolov, ki so dopolnili 25 let. Glede pravic mladoletnih delavcev se je stranka zavzemala za pravico organiziranja 8-urnega delavnika za vse mladoletne delavce in učence z obveznim strokovnim poukom, ki je všteti v delovni čas. Nadalje je stranka v svojem programu zahtevala, da država in občina prevzameta dolžnost za gradnjo stanovanj za delavce in revne občane, da se z zakonom zagotovi minimalna mezda, ki naj bi bila enaka za vse delavce in delavke vseh kategorij in podjetij, da se zagotovi minimalna mezda za vse mladoletne delavce in delavke, da država prevzame skrb za vzdrževanje vojnih sirot, da se izvede

⁴³ Priloga Delavskih Novic, 25. 1. 1923, str. 5. SSDL je bila ustanovljena januarja 1923, ko je takratno slovensko pokrajinsko vodstvo ilegalne KSJ, zbrano ob glasilu Delavske Novice, skupaj z ljubljansko krajevno frakcijo Socialistične stranke Jugoslavije, t. i. »Zarjani«, oblikovalo ta novi slovenski politični subjekt. Pobudo za ustanovitev SSDL je dalo takratno vodstvo KSJ v Sloveniji. – Perovšek, Slovenski avtonomizem socialistične smeri v letu 1923, str. 169.

⁴⁴ Prav tam.

⁴⁵ Prav tam, str. 5–6.

⁴⁶ Glas svobode, 21. 4. 1923, Program N. D. S. J.

socializacija celotne zdravstvene službe, da država prevzame skrb za vzdrževanje revnih šolskih otrok, da omogoči brezplačen pouk in prevzame v visokih šolah vzdrževanje nadarjenih revnih učencev.⁴⁷ NDSJ, preko katere je delovala KPJ, je obstajala do 12. julija 1924, ko je vlada s posebno odredbo (»mala Obznana«) prepovedala vse organizacije, za katere je predvidevala, da so pod komunističnim vplivom. Med voditelji NDSJ v Sloveniji so bili Ivan Makuc ter Jaka in Marcel Žorga. Od 4. maja 1924 do ukinitve stranke je NDSJ v Sloveniji vodil Milan Lemež.⁴⁸

Program družbene preobrazbe so zagovarjali tudi politični subjekti, ki so nastali ali z izločitvijo iz tradicionalnih političnih taborov ali so se oblikovali na drugačen način. Njihovi programi se v poglavjih o socialnih in zdravstvenih zadevah ne obračajo direktno na žene in otroke, pač pa je moč videti, da je njihova skrb namenjena vsem državljanom, zlasti šibkim plastem družbe. Zaradi razhajanj z JSDS, ki je v nacionalnem vprašanju zagovarjala unitarizem, so avtonomistično usmerjeni socialistični politiki Albin Prepeluh, Dragotin Lončar in Franjo Erjavec izstopili iz stranke in pričeli 11. aprila 1921 izdajati glasilo *Avtonomist*. Krog, zbran ob omenjenem glasilu, se je kmalu preoblikoval v politično organizacijo, in sicer v Združenje slovenskih avtonomistov (ZSA), ki je se je zavzemalo za globljo socialno preobrazbo slovenske družbe. Socialno reformno vsebino ZSA je dalje razvijala iz ZSA oblikovana Slovenska republikanska stranka kmetov in delavcev (SRSKD), ki si je prizadevala za oblikovanje kmečko-delavske države in vlade. V svojem programu je poudarjala pomen družine, ki naj bi bila podlaga vsega družabnega in državnega življenja in ki je »prvi činitelj vzgoje, dela in omike«.⁴⁹ Družina naj bi bila nekakšna država v malem. Stranka je zagovarjala splošno zavarovanje vseh, ki so živeli od dela. To zavarovanje pa naj bi se izvedlo po načelih ljudske samouprave in ne birokratsko. V programu je poudarjen tudi pomen ljudskega zdravja. Skrb za zdravje državljanov je stranka štela za najpomembnejšo socialno-skrbstveno nalogo države. Zdravniška pomoč in zdravila naj bi se zagotovila tudi ubogim. Takšne usmeritve je zagovarjala tudi Zveza slovenskega kmeškega ljudstva, v katero sta bili od 20. junija 1925 do 2. maja 1926 povezani SRSKD in SKS. Med strankami, ki niso pripadale tradicionalnim slovenskim političnim taborom, je bila Slovenska republikanska stranka. Zagovarjala je družbeno reformni program ter poudarjala družbeno, gospodarsko in politično uveljavitev kmeta in delavca. V to skupino strank je sodil tudi slovenski del srbske Narodne radikalne stranke (NRS), ki pa ni zagovarjala posebej izstopajočih socialnogospodarskih usmeritev. V svojem programu je sicer poudarila potrebo po premišljeni zdravstveni politiki države, saj je »od te moči namreč zavisna bodočnost novih pokolenj in sposobnost naroda za kulturno tekmo«.⁵⁰

⁴⁷ Prav tam, str. 7.

⁴⁸ Perovšek, Programi političnih strank, str. 120.

⁴⁹ Prav tam, str. 164.

⁵⁰ Radikal. Gospodarski, politični in kulturni organ, 9. 9. 1922, str. 2, Program Narodne Radikalne Stranke.

Sklep

Politične stranke, ki so v obravnavanem obdobju obvladovale slovenski prostor, so se sicer zavedale nujnosti izboljšanja socialne in zdravstvene politike, toda njihova pot do cilja se je razlikovala. Različnost mnenj se najbolj odraža na sejah oblastnih skupščin, katerih potek in stališča posameznih političnih skupin sem podrobno predstavila v dveh člankih na temo obravnavanja socialne in zdravstvene politike na sejah ljubljanske in mariborske oblastne skupščine.⁵¹ Januarja 1927 so potekale volitve v oblastne skupščine, na katerih je v obeh slovenskih oblasteh slavila zmago SLS. Značilnost prvega obdobja delovanja obeh slovenskih oblastnih skupščin in oblastnih odborov so bila prizadevanja za prevzem vseh tistih pristojnosti, ki jih je predvideval Zakon o oblastni in sreski samoupravi z dne 22. aprila 1922, ter zagotovitev zadostnih finančnih sredstev za njihovo izvajanje. Slovenski oblastni samoupravi sta bili prvi v skupni državi, ki sta prevzeli pristojnosti na področju zdravstva, bili sta tudi edini v državi, ki sta zahtevali prevzem nekaterih socialnih zavodov.⁵² Prevzemanje omenjenih pristojnosti je pokazalo, da iz Beograda ne bo moč pričakovati zadostnih finančnih sredstev in da bodo v prvi vrsti obremenjene oblasti. Opozicija je SLS sicer očitala neodgovornost ob prevzemanju določenih pristojnosti brez zadostnega kritja, a kljub temu lahko ugotovimo, da se je stanje od države prevzetih socialno-zdravstvenih zavodov in ustanov postopoma izboljševalo.⁵³

Programi političnih strank v slovenskem političnem prostoru v obdobju 1918–1929 so med drugim poudarjali tudi zavzemanje za pravično socialno zakonodajo. Povojna leta so prinesla modernejšo delavsko zakonodajo. Prva svetovna vojna je precej razdejala predvojno socialno skrbstvo, in sicer že v upravnem smislu. Večino uradnikov socialnih zavodov, to je bolniških blagajn, nezgodnih in pokojninskih zavarovalnic, so vpoklicali k vojakom. Državna kontrolna oblast, ki je bila v teh zavodih pred vojno skoraj del uprave same, je med vojno odpovedala, ker so bili državni uradi prezaposleni z drugimi nalogami. Še huje je uničila vojna gospodarstvo omenjenih institucij. Vsi ti zavodi so podpisali ogromne vsote vojnih posojil, nekateri mnogo več, kot so imeli denarja in rezerv. To je bila dediščina, ki jo je prevzela nova država od nekdanje Avstrije. Po vojni je bilo treba obnoviti, izpopolniti in prilagoditi socialno skrbstvo novim upravnim razmeram.⁵⁴

⁵¹ Dobaja, Obravnavanje socialne in zdravstvene problematike na sejah ljubljanske oblastne skupščine; ista, Obravnavanje socialne in zdravstvene problematike na sejah mariborske oblastne skupščine.

⁵² Več o tem prav tam.

⁵³ Več o tem prav tam in Dobaja, Socialna in zdravstvena problematika v obdobju Ljubljanske oblasti.

⁵⁴ Filip Uratnik: Socialno skrbstvo in socialna zakonodaja. V: Slovenci v desetletju 1918–1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine. Ljubljana 1928 (dalje Uratnik, Socialno skrbstvo in socialna zakonodaja), str. 462–463.

Delavska zakonodaja je bila kodificirana v Zakonu o zaščiti delavcev z dne 13. julija 1922⁵⁵ in v Zakonu o Inšpekciji dela z dne 30. decembra 1921.⁵⁶ Zakon o zaščiti delavcev je vseboval pomembne določbe, ki naj bi ščitile delavstvo pred prekomernim izkoriščanjem pri delu, saj je uvedel osemurni delovni čas v industriji, osem- do deseturni delovni čas v obrti, zaščito žen in otrok pri delu, odmor in nedeljski počitek. Zakon je urejal tudi ustanavljanje »dečjih« zavetišč v okviru industrijskih obratov, delo nosečih žen pred porodom in po porodu, zdravstvene predpise za delo, institucijo delavskih zaupnikov, borze dela in delavske zbornice.⁵⁷

Omenjena zakona sta vsekakor pomenila napredek v socialno-zaščitni zakonodaji, za kar so se zavzemali tudi programi slovenskih političnih strank, a je omenjena zakonodaja imela svoje pomanjkljivosti. Pomanjkljivost je bila zlasti v tem, da se ni lotevala problema, kako omejiti v socialnem in državnem interesu najpomembnejše funkcije absolutne moči lastnika industrijskega obrata, to je sprejemanje in odpuščanje delavcev in določanje višine mezde. Omenjene odločitve so sodile v kompetenco lastnika, v kolikor ni bila omejena ta pravica z nekakšnim silobranom delavstva. To je dajalo podjetniku v praksi tako moč, da je lahko izigral velik del delavske zaščitne zakonodaje in da je bilo odvisno od njegove dobre volje, če so se zaščitni predpisi res izvajali, čeprav so bili po zakonu obvezujoči.⁵⁸

Oblastni odbornik, poročevalec za zdravstvene, humanitarne in socialne zadeve dr. Anton Breclj je prav tako opozarjal, da se Zakon o zaščiti delavcev ni izvajal zadovoljivo. Iz državnih in privatnih podjetij, zlasti pa iz rudarskih okrajev, so prihajale pritožbe in zahteve, naj oblastna samouprava pomaga zaščititi delavstvo pred prekomernim in protizakonitim izkoriščanjem. Dr. Breclj je bil nad tovrstno kritiko osupel in je zapisal: *»Poleg strokovnih organizacij imamo še državni ustanovi: rudarsko glavarstvo in obrtno nadzorstvo in potem pa avtonomno in zakonito zastopnico delavskih zadev: delavsko zbornico. Kaj vse te naprave in ustanove res niso za nič?«*.⁵⁹

V praksi je prihajalo tudi do kršitev določb glede socialnega in zdravstvenega varstva žen in otrok, najbolj ranljive skupine v družbi, ki so ji programi slovenskih političnih strank namenjali posebno mesto, njihove pravice pa so v obravnavanem

⁵⁵ Uradni list Pokrajinske uprave za Slovenijo (dalje UL PU), 13. 7. 1922.

⁵⁶ Prav tam, 21. 4. 1922.

⁵⁷ Posamezni deli Zakona o zaščiti delavcev so bili uveljavljeni z uredbami že leta 1921, po pokrajinski zakonodaji pa že z uredbami iz prvih let po vojni. V Sloveniji je bila izdana že 30. 12. 1918 Naredba o osemurnem delavniku za industrijska podjetja. Državna naredba z dne 23. 9. 1919 je uvajala osemurni delavnik tudi v trgovska in obrtna podjetja. Z naredbo z dne 8. 4. 1921 se je delovni čas za obrtne obrate podaljšal in določil z 8 na 10 ur po naravi in teži posla. Pravilniki k Zakonu o zaščiti delavcev so bili izdani kasneje, kot je to predvideval zakon. Šele 29. 12. 1927 so bila izdana Navodila za volitve delavskih in nameščenskih zaupnikov v podjetjih, Pravilnik o delovnem času v trgovskih in obrtnih podjetjih in o zapiranju trgovin pa je izšel šele leta 1928. – V: Uratnik, Socialno skrbstvo in socialna zakonodaja, str. 481.

⁵⁸ Prav tam, str. 481–482.

⁵⁹ Anton Breclj: Oblastna samouprava in socialna politika. V: Socialna misel, 1. 6. 1927, str. 122–123.

obdobju uzakonili tudi naslednji zakoni: Zakon o zavarovanju delavcev, Zakon o zaščiti delavcev, Zakon o zaščiti dece in mladine⁶⁰ in Invalidski zakon.⁶¹ Tako na primer delodajalci v večini primerov niso upoštevali določbe v Zakonu o zaščiti delavcev, po katerem so bila posamezna večja podjetja dolžna zgraditi otroška zavetišča, kjer so se varovali otroci delavcev. Ker matere – delavke niso imele varstva v času, ko so delale, so otroke puščale same doma. Zlasti je bil problem v primeru bolezni otroka. Bolni otroci so ostajali sami v že tako higiensko neprimernih stanovanjih. Mnogi delodajalci so izhajali s stališča, da so produktivnejši delavci ali delavke brez otrok, kar je v bistvu postavljalo ženo pred dilemo, ali se odreče materinstvu in ostane v službi ali se poroči in ima otroke. Zakon o zaščiti delavcev je določal tudi pravice doječih mater. Delodajalec je moral doječi materi poleg rednega odmora omogočiti tudi poseben odmor za dojenje otroka, in sicer, če je bil otrok v materinem stanovanju, do 30 minut vsakih 4–5 ur dela, oziroma če je bil otrok v otroškem zavetišču podjetja, kjer je mati delala, 15 minut vsakih 4–5 ur dela. Zaradi teh odmorov se materam ni smel skrajševati redni odmor niti mezda. Omenjene pravice so imele zakonske in nezakonske matere. Postavlja se vprašanje, kako se je odmerjeni čas uresničeval v praksi, zlasti če je mati stanovala daleč od obrata. Omenjeni čas tudi ni realno postavljen s stališča dojenega otroka, ki mu je težko postavljati časovne omejitve. Verjetno je bil to tudi razlog, da so se nekatere matere odpovedale dojenju. Zlasti v tridesetih letih so se s strani katoliškega tabora pojavljale kritike na račun upadanja dojenja.

Verjetno je k tovrstnim zakonskim kršitvam v praksi prispeval prešibek nadzor nad lastniki obratov in neizvajanje sankcij nad kršitelji določb o zaščiti mater – delavk in njihovih otrok. Zakon o Inšpekciji dela je z omejenimi denarnimi sredstvi odvzel veliko pristojnosti inšpektorjem dela. Zakon o zaščiti delavcev je zavrl razvoj delavskih zbornic, kar pomeni, da so do leta 1925 lahko delovale samo kot začasne delavske zbornice brez rednega financiranja in izvoljenih organov. Delavski zapupniki, ki so bili osnovni zaščitniki delavskih pravic, zlasti v tistih obratih, kjer ni bilo sindikalnih organizacij, niso mogli izvajati svojih pravic, saj do leta 1927 ni bilo uredbe o načinu njihove izvolitve.

Pomanjkljivosti je imel tudi Zakon o zavarovanju delavcev iz leta 1922,⁶² ki ni poenotil socialnega zavarovanja vseh zaposlenih, pač pa je ohranjal neenakost pravic. Po zakonu so bili zavarovani delojemalci za primer bolezni in nezgode, ne pa za onemoglost in starost. S pokojninskim zavarovanjem se je odlašalo vse do konca leta 1937. Nezadostno urejeno je bilo zlasti reševanje socialnih vprašanj nedelavskih slojev, ki so predstavljali več kot polovico prebivalstva. Pretežno je šlo za kmečko prebivalstvo, ki se ni moglo preživljati z gospodarjenjem svojega premoženja. Na podeželju je bil največji socialni problem stalna nezaposlenost tretjine za delo sposobnega kmečkega prebivalstva, ker so imeli kmetje premalo ali skoraj nič zemlje. Brezposelni so prejeli kratkotrajne brezposelne podpore. Kmečki delavci,

⁶⁰ UL PU, 9. 8. 1922.

⁶¹ UL ljubljanske in mariborske oblasti, 12. 12. 1925.

⁶² UL PU, 13. 6. 1922.

to so hlapci, dekle in dninarji, so izhajali z malih kmetij in iz družin kočarjev ter so se ob izgubi dela v večini vračali na svoje domove in obdelovali zemljo, ki jim je premalo prinašala. Na videz niso bili socialni problem, ki bi ga morali reševati z metodami socialne politike. Za njih sta obstajali samo dobrodelnost in sosedska samopomoč.⁶³

Dunja Dobaja

THE POSITION OF WOMEN AND CHILDREN IN THE PROGRAMMES OF SLOVENIAN
POLITICAL PARTIES BETWEEN 1918 AND 1929

S u m m a r y

The years from 1918 to 1929 were the only period during the existence of both Yugoslav states when the political life developed under the conditions of a multi-party political democracy. The Slovenian political space was divided into three traditional ideological-political camps: the Catholics, liberals and socialists. Each of these camps was internally divided.

The Catholic camp was controlled by the Slovenian People's Party, whose programme was based on the Christian-social principles. It strived for the formation of a socially just state, whose legislation should prevent any exploitation and carry out a strict supervision of the capitalist economy. This supervision should also entail the protection of women and children from exploitation in the crafts and industrial companies. The programme of the Slovenian People's Party emphasised the need to expand and strengthen the aforementioned protection. The leading force of the liberal political camp was the Yugoslav Democratic Party. With regard to the social issues its programme emphasised the urgently needed special protection of the weaker, especially the elderly, youth and women. It emphasised the equality of women and men in the cultural, legal, political and social sense.

Both of these political camps had similar standpoints with regard to the position of women and children, while Christian principles were notable in the Catholic camp. However, their programme did not yet reveal the »intolerance« in connection to the position of women, seen later in the 1930s when the appeals of the Catholic camp that women should return to their »primary calling« – that is, their role as mothers and housewives – became increasingly loud. They blamed the more progressive ideas for the women moving away from their »primary calling«.

The socialist political camp also acknowledged that the position of women was equal to that of men. However, it went even further in their demands for the introduction of the obligatory civil marriage. As far as the position of children was concerned the socialists called for equal rights of legitimate and illegitimate children, obligatory schooling of children until the age of fourteen, and free education.

⁶³ France Kresal: Socialna politika in stanovanjska zaščita po prvi svetovni vojni. V: Zgodovina socialnega dela v Sloveniji. Med družbenimi gibanji in političnimi sistemi. Ljubljana 2006, str. 126–127.